

© М. Т. Андрійчук, к.н. із соц. комунікацій, НТУУ «КПІ», Київ,
Україна

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН У ПІДРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ
(20-ті–початок 30-х рр. ХХ ст.)**

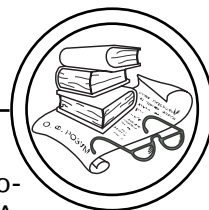
У статті розглянуто питання організації книго- та пресо- видання основних етнічних меншостей (німців, поляків, євреїв, болгар, молдаван та ін.) підрадянської України в міжвоєнний період, тобто в умовах проросійського більшовицького режиму у формі маріонеткової Української соціалістичної радянської республіки (УСРР). Оскільки більшовики були змушені реагувати на прагнення етнічних меншин до відродження різних сфер свого національного життя, важливою складовою тогочасного національно-культурного будівництва стала так звана політика коренізації, а фактично — спроба очолити невідконтрольні стихійні процеси розвою національного життя різних неросійських народів колишньої Російської імперії. Одним з основних елементів політики коренізації в Україні стала видавнича справа, адже книга й преса були важливою ідеологічною зброєю у вихованні відданих радянській державі та комуністичній партії громадян. Активний розвиток книговидання й преси національних меншин України припадає на 1923–1933 рр. — десятиліття, від початку коренізації до поступового її згортання на початку 30-х рр. ХХ ст., коли лідерам національних меншин стали чіпляти ярлики «буржуазних націоналістів». Автор приходить до висновку, що незважаючи на обмежений характер політики коренізації, вона все ж позитивно відбилася на розвитку національно-культурного життя етнічних меншин загалом і їх видавничої справи, зокрема. Від моменту проголошення політики коренізації і до піку її розвитку кількість назв відповідних неперіодичних та періодичних видань постійно зростала. Особливо це стосувалось видань єврейської меншини.

Ключові слова: видавнича справа, коренізація, національні меншини, книговидання, пресовидання.

Постановка проблеми

Невід’ємною складовою вивчення культурного та духовного життя національних меншин

України є дослідження видавничої справи цих меншин. Однак, дослідженню ретроспективи розвитку видавничої спра-



ви етнічних меншостей на українських землях, зокрема тих, що після поразки української революції 1917–1921 рр. опинились під контролем більшовицького режиму, приділяється недостатня увага.

Аналіз попередніх досліджень

У добу незалежності з'явилась низка праць, присвячених історії національних меншин в Україні, зокрема національно-культурному будівництву в Українській соціалістичній радянській республіці (УСРР) у 20–30-ті рр. XX століття. Серед інших питань в цих працях епізодично порушувались і питання книго- й пресовидання національних меншин. Деякі з них були присвячені окремим аспектам видавничої діяльності меншин. Останнім часом з'явилась низка, в яких досліджується історія видавничої справи українських євреїв. Видавничій діяльності інших меншин (болгарської, німецької, польської тощо), а також висвітленню питання книговидання й пресовидання нацменшин підрадянської України приділяється значно менше уваги. Як правило, в своїх працях сучасні дослідники порушують проблему розвитку книго- та пресовидання в рамках загальних історичних досліджень, присвячених вивченню національного життя у перші два десятиліття після встановлення радянської влади, або розглядають окремі видавничі проекти цього періоду. Зокрема, це стосується праць Б. Чирка [1], В. Орлянського [2], М. Рибаківа [3],

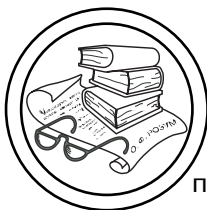
О. Рафальського [4], Л. Рябошапки [5], Л. Гриневич [6], А. Кержнера [7] та ін. У той же час відсутні праці, присвячені комплексному висвітленню цього питання

Мета роботи

Висвітлення ретроспективи розвитку видавничої справи етнічних меншин УСРР періоду реалізації політики коренізації.

Результати проведених досліджень

У роки національно-визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.), в умовах гострої соціальної боротьби, військової агресії «білої» та «червоної» Росії, а також Польщі й Румунії, накладі видань мовами національних меншин зменшувалися. Якщо у 1918 р. у Наддніпрянській Україні вийшло 1525 назв видань, з яких 1084 були українськомовними, 386 російськомовними і 56 мовами етнічних меншин, то вже у 1919 р. з 1414 виданих в Україні книг лише 665 були українськомовними, 726 російськомовними і лише 23 мовами інших етнічних меншин [8, С. 481, 491]. Тенденція до зменшення кількості назв видань помітна і в наступні буремні роки. Отже, ця доба з частими змінами влади, а пізніше з остаточним закріпленням на більшості земель Наддніпрянщини більшовицького режиму й утворенням УСРР не сприяла розвитку національного книговидання та пресовидання. Однак, представники більшовицького режиму усвідомили неможливість повного ігнорування національних

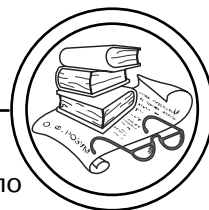


потреб населення. Тому було прийнято рішення очолити процеси національно-культурного будівництва, визначивши «Нацкультбудівництво — [як] одне з головних завдань реконструктивної доби» [9, С. 7].

Радянська влада проводила національно-культурне будівництво у формі політики коренізації. Втілення політики коренізації розпочалося у квітні 1923 р. після проголошення XII з'їздом РКП(б), що проходив у Москві. В УСРР коренізація проявилась у формі українізації стосовно українського населення та подібних формах національної політики щодо етнічних меншостей. Метою політики коренізації було очолити та поставити під контроль радянської влади процеси національного відродження різних народів колишньої Російської імперії через визнання, використання та розвиток окремих національних елементів культури неросійських народів та формування у середовищі цих народів лояльних до радянського режиму громадян. Активна фаза політики коренізації тривала близько 10 років і на початку 30-х рр. XX ст. поступово почала згортатися. Багатьох діячів, що її втілювали, звинуватили у «буржуазному націоналізмі», «націонал-ухильництві». Після прийняття у 1938 р. постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних районів та сільрад УСРР у звичайні райони та сільради» політика коренізації була остаточно згорнута.

Партійне керівництво СРСР розуміло вагу друкованого слова та його вплив на народні ма-

си і різні етнічні групи Радянського Союзу. Видавнича справа відігравала одну з головних ролей у політиці коренізації неросійських народів, а національна друкована продукція мала стати ідеологічною зброєю в агітаційно-пропагандистській роботі більшовиків. Книга розглядалась як «гвинтівка на культурному фронті» [10]. За допомогою друкованих видань національними мовами більшовицький режим намагався проводити так зване національно-культурне будівництво в середовищі етнічних меншостей підрадянської України, розвиваючи «національну культуру формою, пролетарську змістом» та таким чином залучаючи їх до лав активних «будівничих соціалізму». Вже в перші роки коренізації радянське керівництво прагнуло взяти під контроль ту незначну кількість видавництва національних меншин, які вже діяли (наприклад, єврейське «Культур-Ліга»), а також створити нові спеціалізовані видавництва з випуску друкованої продукції для етнічних меншин. Так, у 1924 р. при президії ЦВК СРСР було створено «Центральне видавництво народів СРСР» (Центрвидав). Основним його завданням було «обслужити книжкою, газетою, журналом ті народи СРСР, що не спроможні були самі впоратися з цією роботою» [11, С. 1]. Видавництво налагодило випуск книг кільканадцятьма мовами. З часом Центрвидав переніс частину своєї видавничої роботи на місця (в т. ч. і в Україну). В Україні випуском літератури для національних меншин почала



займатись Всеукраїнська філія Центрального видавництва народів СРСР при ВЦВК, створена у 1926 р. і покликана обслуговувати потреби національних меншин України (євреїв, німців, болгар, поляків, чехів, греків, представників інших етносів) у газетній, журнальній та книжковій продукції. Видавнича продукція цієї установи виходила в основному російською, польською, німецькою, болгарською, єврейською, а невелика частина також грецькою і чеською мовами. Для порівняння слід подивитись табл. 1 щодо випуску цим видавництвом національної літератури за 9 перших місяців 1930 року [12, С. 9].

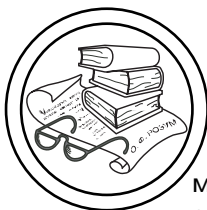
Загалом у 1930 р. на українську філію Центрвидаву припадало понад 80 % назв книг, виданих в УСРР мовами етнічних меншостей. Це були книги німецькою, єврейською, польською, болгарською, чеською та грецькою, а також частково російською мовами. У 1931 р. планувалось видати 213 назв видань, що мало складати 5.785 друкованих аркушів і 14350000 примірників. Це видавництво

було універсальним і видавало книги не лише для різних етнічних меншин, але й з різних галузей знань. За тематикою домінували масово-політичні, навчальні, та агротехнічні видання. Пересічний тираж видавництва складав 6,8 тис. примірників при середньому обсязі книги 2,7 друкованих аркуша. Однак, література для етнічних меншостей була доволі дорогою. Собівартість національної книжки Центрвидаву складала 4,33 коп. і через невеликі тиражі була значно дорожчою за українську книгу, що видавалась у ДВОУ. Тому для здешевлення національної літератури виділялись дотації і номінальна вартість національної книжки не перевищувала 6 коп., а підручники дорівнювали в ціні українським підручникам [13, С. 3].

Однак у 1931 р. українська філія Центрвидаву, як окрема організація, припинила своє існування [13, С. 2]. Натомість на її місці було запропоновано створити самостійне видавництво нацменівської літератури при президії ВУЦВК — Укрнац-

Таблиця 1
Випуск Центрвидавом національної літератури

| Мова видань | Кількість назв | Кількість аркушів | Тираж | Номінальна сума |
|-------------|----------------|-------------------|-------|-----------------|
| Німецька | 112 | 286 | 817 | 211,660 |
| Єврейська | 104 | 331 | 605,8 | 160,987 |
| Польська | 89 | 225 | 403,5 | 112,727 |
| Болгарська | 63 | 170 | 170,5 | 30,636 |
| Російська | 21 | 45 | 461,5 | 72,660 |
| Чеська | 1 | 1 | 1,5 | — |



менвидав, що мало відповідати за видання періодичної та неперіодичної видавничої продукції національних меншин [13, С. 3].

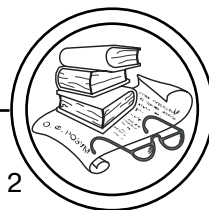
У той же час виокремилась низка видавництв, що стали лідерами галузі. Зокрема, більшість книжкової продукції УСРР (близько 90 %) у 1928–1929 рр. випускали видавництва так званої основної групи — ДВУ, «Книгоспілка», «Пролетарий», «Український Робітник», «Радянський Селянин», Юридичне видавництво, «Наукова Думка», Центрвидав, «Культура», «Культур-Ліга», «Рух» [14, С. 3]. Як бачимо, єврейське видавництво «Культур-Ліга» належало до групи основних видавництв УСРР. Так, згідно із затвердженими планами це видавництво мало видати 152 назви книг єврейською мовою, 1195 друкованих аркушів, 514 тис. примірників. З них 113 книг мали бути твори красного письменства (з яких 35 для дітей шкільного віку) і 20 підручників. Пересічна собівартість друкованої продукції «Культур-Ліги» була доволі значною — 4,78 коп., а номінальна вартість — 9,1 коп. [14, С. 3]. Під тиском громадськості та кампанії в пресі Центрвидав та «Культур-Ліга» — одні з основних видавців єврейської книги в УСРР, у 1931 р. знизили ціни на книги національних меншин. Хоч видавнича продукція для етнічних меншин, що випускало ДВОУ і далі за ціною була досить дорогою. Наприклад, підручник «Політекономія» Лапідуса та Островітянинова єврейською мовою коштував 5 крб. 75 коп. У

той же час аналогічне видання російською мовою коштувало 1 скрб. 90 коп. Очевидно, що така значна різниця в ціні утворилася через незначний тираж єврейського видання [15, С. 13].

Загалом динаміка зростання випуску видавничої продукції в УСРР за мовами наведена в табл. 2.

Із наведеної статистики бачимо, що за період з 1927 р. по перше півріччя 1931 р. відбулось помітне зростання обсягів книжкової продукції національних меншин на тлі доволі повільного зростання української книжкової продукції та зменшення кількості російськомовної видавничої продукції за друкованими аркушами. Однак, статистика засвідчує і тривожні тенденції у видавничій справі національних меншин. Починаючи вже з 1929 р., темпи зростання випуску книг мовами національних меншин знижуються [16, С. 4]. На думку М. Годкевича — тодішнього директора книжкової палати УСРР, основними причинами такого стану були обмеженість паперових ресурсів, перезавантаженість друкарень та погана організація авторських кадрів [16, С. 5].

Забезпечити повною мірою потреби етнічних меншин в національній книзі зацентралізована видавнича галузь не могла. Особливо гостро відчувався брак навчальної книги для шкіл національних меншин. Тому у 1931 р. перед українською філією Центрвидаву вперше було поставлено завдання забезпечити школи етнічних меншостей повним комплектом підруч-



Таблиця 2

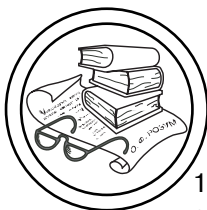
Динаміка зростання випуску видавничої продукції
в УСРР за мовами

| Мови | 1927 | | | 1928 | | | 1929 | | | 1930 | | | 1931 (перше півріччя) |
|------------|----------------|------------|------------|----------------|------------|------------|----------------|------------|------------|----------------|------------|------------|-----------------------------|
| | Кількість назв | Тис. прим. | Друк. арк. | Кількість назв | Тис. прим. | Друк. арк. | Кількість назв | Тис. прим. | Друк. арк. | Кількість назв | Тис. прим. | Друк. арк. | |
| Українська | 2405 | 16 127 | 13 225 | 3201 | 27 018 | 15 892 | 4897 | 48 904 | 22 853 | 6299 | 108 335 | 26 494 | 3415 |
| Російська | 2135 | 10 012 | 9795 | 2210 | 10 360 | 10 095 | 1302 | 11354 | 6802 | 1144 | 12 520 | 5631 | 535 |
| Інші | 147 | 602 | 762 | 278 | 958 | 1035 | 481 | 2265 | 2526 | 636 | 3365 | 2587 | 350 |

ників. Однак, це завдання виявилось доволі складним через недостатню кваліфікацію потенційних авторів, стислі терміни, брак часу у авторів, брак рецензентів та редакторів, а також через обмежену поліграфічну базу для друку [17, С. 20]. До початку 1931/1932 навчального року було випущено лише 60 % підручників, з них оригінальних — 31 %, 69 % були перекладені з українських оригіналів. До кінця вересня план з випуску національних підручників було виконано на 100 %. Таку турботу держави щодо видання національної нав-

чальної книги пояснює цитата з одного з офіційних видань: «Справа озброєння школи комуністичним підручником є важливе бойове завдання на фронті культурної революції.» [17, С. 21].

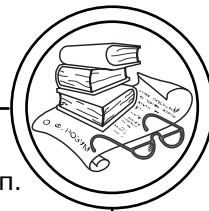
Через недостатню рекламу цієї продукції національна книга розходилась доволі погано. Реклама не розміщувалась у періодиці етнічних меншин, майже не випускались каталоги видань національних меншин. Якщо ж такі каталоги зрідка й виходили в світ, то, як правило, без перекладу на українську чи російську мову (наприклад, у



1928 р. вийшов каталог єврейських видань, видрукуваний лише єврейською мовою), що ускладнювало роботу з поширення національної книги працівникам книгарень та бібліотек [18, С. 7]. Лише єврейське видавництво «Культур-Ліга» випустило каталог єврейської книги в перекладі на українську мову, але він мав обмежений тираж [19, С. 11]. Загалом бібліографічні рекомендаційні списки єврейської книги публікувались у нефармових виданнях, що гальмувало роботу з розповсюдження єврейської друкованої продукції [20, С. 24]. Крім того, нацменівські видання, зокрема єврейські, як правило, потрапляли на прилавки книгарень через 2–3, а в деяких випадках 3–4 місяці після виходу в світ. Існували проблеми й з поширенням єврейської періодики. Зокрема, такі періодичні видання, як «Проліт» чи «Ді Ройте Велт» важко було дістати в столиці СРСР — Москві, а московські єврейські видання, наприклад «Анікойтей», було важко дістати в Україні [20].

Розповсюдженню книг національних меншостей намагались надати планового характеру. Як і в інших сферах тодішнього життя Радянського Союзу проводились заздалегідь сплановані кампанії. Наприклад, з 20 жовтня по 20 листопада 1932 р. по всій системі кооперативної торгівлі Радянської України проводився «місячник активного поширення нацменкнижки» [21, С. 25]. До виконання цього заходу залучались обласні бази та філії Вукопспілки і книготорги райспоживспілок.

Окрім активізації діяльності книгарень з поширення літератури для меншин, пропозицій щодо створення національних книгарень та відповідних відділів у книгарнях пропонувалося під час місячника провести широку кампанію масового поширення індивідуальних бібліотечок національних меншин. Особлива увага зверталася на комплектування цих бібліотечок. Видання мали бути не лише певною мовою, але й різножанровими — книжки з різних політично-культурних, господарсько-економічних питань, наукова книга та «витримана ідеологічно-цінна художня література» [21, С. 25]. За поширенням книжкових видань для етнічних меншостей встановлювався контроль, який здійснювали обласні бази Вукопспілки [21, С. 26]. Перед кожною обласною філією Вукопспілки ставились конкретні завдання. Так, наприклад, перед Харківською філією поставили завдання поширити під час місячника книг національних меншин на загальну суму 1700 крб., з яких книг німецькою мовою на суму 500 крб., татарською — 100 крб., єврейською — 1000 крб. Наскільки важливим ідеологічно-пропагандистським заходом влада вважала проведення такого місячника, свідчать гасла, під якими проводились заходи у його рамках. Наприклад, Харківська (столична) філія Вукопспілки та облпрофрада всю кампанію поширення літератури національних меншостей проводили під гаслом: «Жодного трудящого нацмена без нацменбібліотеки.» [21,



С. 27]. У всіх національних клубах та національних театрах були організовані виставки книжок, виготовлялись відповідні агітаційні плакати, проводились вечори, присвячені цій кампанії [21, С. 27].

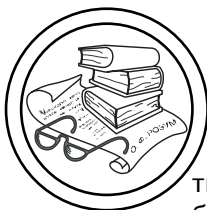
З наведених вище цифр розповсюдження видавничої продукції видно, що значна її частка припадала на єврейські видання. Переважна більшість єврейської друкованої продукції видавалися або в єврейських видавництвах в Україні, або українськими видавництвами чи українськими філіями центральних союзних видавництв. Першість з випуску єврейської книги тримало видавництво «Культур-Ліга», яке окрім «бібліотеки єврейських письменників» випускало книги в серії «загальної бібліотеки», велику кількість підручників, дитячу книгу, науково-популярні книжки та політичну літературу. Причому оформлення книг цього видавництва вирізнялось чистотою та охайністю [22, С. 8]. Два десятки художніх творів єврейською мовою у 1929 році було видано у ДВУ. Філії Центрвидаву у Харкові та Москві теж збільшували випуск єврейської книги. Значну кількість єврейських книг, що поширювались і в Україні, видавало й Білоруське державне видавництво. Деяку кількість випускала й новозаснована у 1929 р. філія Центрвидаву у Мінську. Книжки про кооперацію єврейською мовою у другій половині 1929 р. випускало видавництво «Книгоспілка». Окремо слід згадати про єврейське видавництво «Емес», що розпочало видання «бібліотеки романів» —

книг на 10 аркушів за 25 коп. [22, С. 8].

Що стосується періодичних видань національних меншин, то їх кількість у період, коли політика коренізації досягла свого піку, суттєво зростала. Так, наприклад, з травня 1930 р. по травень 1931 р. кількість єврейських періодичних видань за назвами збільшилась з 11 до 16, німецьких періодичних видань — з 6 до 11, польських — з 3 до 6, молдавських — з 2 до 6, болгарських — з 2 до 3. З'явилися після квітня 1930 р. і по одному газетному грецькому і татарському виданню [23, С. 9]. Всього з 44 національних періодичних видань 22 виходили в столиці — Харкові, решта — в національних районах. До цього переліку не входили російські видання, що виходили в російських національних районах.

Зростали й тиражі періодичних видань національних меншин, збільшувалась періодичність їх виходу в світ. До цього більшість таких видань виходила 4–8 разів на місяць, а в 1931 р. — вже переважно 12 разів на місяць. Для прикладу, тираж щоденної єврейської газети «Дер Штерн» зріс з 15 тис. до 19,5 тис. примірників, німецької «Дас Нойє Дорф» — з 10 тис. до 16 тис., польської «Серп» — з 6 тис. до 10,5 тис., болгарської «Колективіст» — з 5,5 тис. до 9 тис. примірників. Хоча тиражі районних національних періодичних видань, як правило, були невисокі [23, С. 9].

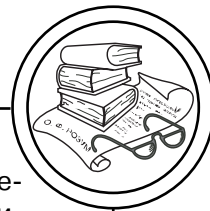
Пресі мовами національних меншостей відводилась чимала роль в насаджуванні комуніс-



тичної ідеології, пропаганді більшовицьких цінностей, інтернаціоналізму тощо. Тому за матеріалами, що подавались на сторінках національної періодики, була встановлена жорстка цензура. Періодичні видання, що, на думку деяких авторів, приділяли недостатню увагу висвітленню питань громадсько-політичного життя республіки, рішень компартійних органів та заходів, що ті проводили, піддавались критиці. Так, один із авторів стверджував: «Зі змісту багатьох нацменгазет навіть тяжко зробити висновок, що їх видають в Україні, що вони органи КП(б)У. Це нерозуміння потреби систематично висвітлювати особливості соціалістичного будівництва на Україні, будівництво української культури, нерозуміння провідної ролі КП(б)У в цім будівництві уможливили влітку минулого року (1930 р. — М. А.) таке скандальне явище, як майже цілковите замовчування XI з'їзду КП(б)У на сторінках місцевої єврейської преси». Далі цей автор зауважує, що окремі національні видання не згадали навіть про XVI з'їзд ВКП (б). А єврейське видання «Одесер Арбайтер» приділило на своїх шпальтах значно більше уваги гастролям в Одесі московського єврейського театру, ніж обом партійним з'їздам. Тому цей випадок трактувався як прояв «національної обмеженості та опортунізму.» [23, С. 10]. Окремі ж автори звертали увагу на сильний вплив у середовищі міських євреїв — міщанства та зрусифікованої інтелігенції, решток великоросійського шовінізму [23, С. 10].

Загалом преса національних меншин, насамперед, була покликана боротися із будь-якими плеканнями ознак національної ідентичності. Ці ознаки автоматично таврувалися як «прояви буржуазного націоналізму». Українська радянська періодика пов'язувала досягнення комуністичної влади на ниві національно-культурного будівництва із запеклою боротьбою як з «великодержавним ухилом» (мається на увазі російський шовінізм — М. А.), так і з місцевим українським, польським, молдавським, єврейським, болгарським ухилами [23, С. 10]. Слід нагадати, що на той час більшовиками в рамках боротьби з «буржуазним націоналізмом» вже була розпочата низка гучних політичних процесів (наприклад, «Процес СВУ»).

Значна кількість періодики національних меншостей виходила у видавництвах. Зокрема, Центрвидав випускав періодичні видання для єврейської, німецької, польської та болгарської меншостей. У 1930 р. у видавництві виходили 9 газет (4 єврейською, 2 німецькою, 2 польською, 1 болгарською мовами) і 8 журналів. Для прикладу, серед єврейських газет були такі видання, як «Дер Штерн» (для робітників), «Дас Соціалістіше Дорф» (для колгоспників), «Юнге Гвардіе» (як орган комсомолу), «Зай Цейт» (як орган піонерської організації). З журналів єврейською мовою виходило таке періодичне видання як «Гезунт ун Арбет», що призначалось для єврейських робітників [12, С. 9].



Водночас процес поширення періодики етнічних меншостей був надто централізованим. З метою його удосконалення 30 листопада 1932 р. відбулась Перша Всеукраїнська нарада розповсюджувачів нацменпреси, під час якої було підбито підсумки відповідної роботи, здійснено обмін досвідом та розглянуто проблеми передплати періодичних видань. До наради Держнацменвидав влаштував виставку преси національних меншин. За словами тодішнього директора Союздруку Альтштуля, в УСРР великими тиражами друкувались центральні єврейські, польські, німецькі, болгарські, татарські та інші газети. Крім того, виходили 20 різних журналів національних меншин. Як недоліки в роботі Союздруку в УСРР, Альтштуль відзначив невиконання тиражних планів газет «Дер Штерн», «Юнге Гвардіє», «Соцдорф», «Серп», «Голос Младзежі», «Дас нойе Дорф» та багатьох журналів. На його думку, це викликало зниження тиражів цих видань [24, С. 8]. Так, газета «Соцдорф», що призначалась для селян-євреїв, мала у листопаді 1932 р. тираж 8000 примірників. Однак, на думку учасників Всеукраїнської наради, цього тиражу було замало, оскільки в УСРР тоді нараховувалось понад 300 єврейських колгоспів (і понад 18 тис. колгоспників), серед яких газета зовсім не розповсюджувалась. Провина за такий стан покладалась як на Союздрук, так і на редакцію самої газети [24, С. 9]. Багато нарікань висловлюва-

лись і щодо доставки газети передплатникам, що також впливала на зменшення індивідуальних замовлень на нацмен літературу. Найбільше замовлень на періодичку етнічних меншин для поширення вроздріб надходило на видання єврейською мовою, менше польською мовою і ще менше німецькою та болгарською мовами [24, С. 9].

Однак, учасники наради говорили й про позитиви. Так, співдоповідач від Держнацменвидаву Мітельман, констатував велике зростання тиражів національної періодики протягом останніх років. Наприклад, болгарська газета «Коллективіст» у 1930 р. виходила 6 разів на місяць, а у 1932 р. — вже 12 разів, польська «Серп» виходила 10 разів, а 1932 р. — 15 разів, єврейська «Юнге Гвардіє», німецька «Юнг штурм», польська «Глас Младзежі» замість 8 разів на місяць виходили вже 12 разів. У 1931–1932 рр. були додатково створені 4 агротехнічних журналів мовами етнічних меншин і 5 журналів підручників [24, С. 8–9].

Загалом порівняння разового виходу газет і журналів за мовами наведено в табл. 3 [24, С. 8–9].

Разом з тим, успіх видавничої справи національних меншин в УСРР тривав недовго. Починаючи з середини 1930-х рр. значна частина періодик етнічних меншин починає зникати. Остаточою такі видання перестали виходити після офіційного згортання політики коренізації у 1939 році.



Таблиця 3

Порівняння разового виходу газет і журналів за мовами

| Мови періодичних видань | Загальний разовий тираж періодичних видань основних етнічних меншин | |
|-------------------------|---|----------|
| | 1929 рік | 1932 рік |
| Єврейська (їдиш) | 43000 | 104000 |
| Німецька | 22000 | 75000 |
| Польська | 3000 | 26000 |
| Болгарська | 4000 | 17000 |
| Грецька | Не було | 2000 |

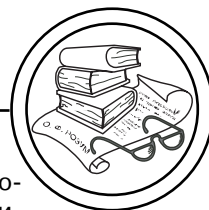
Висновки

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що 20-ті–початок 30-х рр. ХХ ст., що припали на період проведення в УСРР політики коренізації, були знаковими в історії етнічних меншостей України. Незважаючи на певні негативні моменти втілен

ня політики коренізації, вона мала й позитиви. Зокрема, дала поштовх поживленню всіх сфер національно-культурного життя етнічних груп України і особливо — розвитку видавничої справи національних меншин.

Список використаної літератури

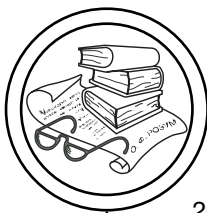
1. Чирко Б. В. Національні меншини України (20–30 роки ХХ ст.) / Б. В. Чирко. — К. : Асоціація «Україно», 1995.
2. Орлянський В. С. Євреї України в 20–30-ті роки ХХ сторіччя : соціально-економічний аспект / В. С. Орлянський. — Запоріжжя : ЗГТУ, 2000. — 240 с.
3. Рибаків М. О. Від упорядника / М. О. Рибаків // Правда історії. Діяльність єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна ліга» у Києві (1918–1925) : зб. документів і матеріалів / укл. М. О. Рибаків. — К. : Кий, 2001.
4. Рафальський О. Національні меншини України у ХХ столітті : історіографічний нарис / О. Рафальський. — К., 2000.
5. Рябошапка Л. Правове становище національних меншин України (1917–2000) / Л. Рябошапка. — Львів, 2001.
6. Гриневич Л. Єврейське національно-культурне відродження 1920-х – 1930-х рр. в УСРР у «прокрустовому ложі» більшовицької ідеології / Л. Гриневич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 12. — С. 225–233.
7. Кержнер А. Єврейське друкарство / А. Кержнер // Нариси з історії та культури євреїв України / упоряд. та ред. Л. Фінберг та В. Любченко. — вид. друге. — К. : Дух і Літера, 2008. — С. 379–398.
8. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. — К. : Наук., думка, 2001. — 912 с.
9. Мюллер Ф. Прорив! / Ф. Мюллер // Червона преса. — 1931. — № 17. — С. 7–8.



10. Агуф М. Книга — гвинтівка на культурному фронті (Підсумки всесоюзної та всеукраїнської книготорговельних нарад) / М. Агуф // Рад. книгар. — 1929. — № 1. — С. 2–3.
11. Посилити видання нацменлітератури // Рад. книгар. — 1931. — № 30. — С. 1–3.
12. В. Р. Завдання Центрвидаву та національна політика партії / В. Р. // Рад. книгар. — 1931. — № 7–8. — С. 9–10.
13. Фідельман Б. Промфінплани книговидавництва України на 1931 р. / Б. Фідельман // Рад. книгар. — 1931. — № 5. — С. 2–5.
14. Пічугин М. Українські видавництва в 1928/29 році (За попередніми даними) / М. Пічугин // Рад. книгар. — 1930. — № 3. — С. 3–5.
15. Герман Д. Нацменвидання ДВОУ / Д. Герман // Рад. книгар. — 1931. — № 4. — С. 11–13.
16. Годкевич М. На порозі п'ятнадцятого / М. Годкевич // Рад. книгар. — 1931. — № 31. — С. 4–5.
17. Кругляк. Підготовка підручників для наменшкіл / Кругляк // Рад. книгар. — 1931. — № 25–27. — С. 20–21.
18. Герман Д. Увага нацменівській книжці / Д. Герман // Рад. книгар. — 1930. — № 12. — С. 7–8.
19. Герман Д. Про роботу з книгою нацменшостей / Д. Герман // Рад. книгар. — 1931. — № 7–8. — С. 10–11.
20. Надель Х. Нотатки про єврейську книжкову продукцію за 1932 рік / Х. Надель // Рад. книгар. — 1932. — № 4–5. — С. 23–24.
21. І. М. Масове поширення нацменкнижки / І. М. // Радянський книгар. — 1932. — № 28–29. — С. 25–27.
22. Надель Х. Єврейська друкована продукція в Радянському Союзі року 1929 (Загальний огляд) / Х. Надель // Рад. книгар. — 1930. — № 11. — С. 8–10.
23. Кіпер М. За правильне запровадження нацполітики / М. Кіпер // Червона преса. — 1931. — № 11–12. — С. 9–10.
24. Є. Г. Перша Всеукраїнська нарада в справі розповсюдження нацмен періодики УСРР / Є. Г. // Рад. книгар. — 1932. — № 34. — С. 8–9.

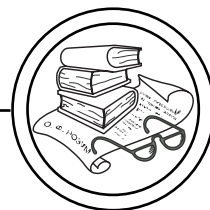
References

1. Chyrko B. V. Natsionalni menshyny Ukrainy (20–30 roky KhKh st.) / B. V. Chyrko. — K. : Asotsiatsiia «Ukraino», 1995.
2. Orlianskyi V. S. Yevrei Ukrainy v 20–30-ti roky KhKh storichchia : sotsialno-ekonomichnyi aspekt / V. S. Orlianskyi. — Zaporizhzhia : ZGhTU, 2000. — 240 s.
3. Rybakov M. O. Vid uporiadnyka / M. O. Rybakov // Pravda istorii. Diialnist yevreiskoi kulturno-prosvitnytskoi orhanizatsii «Kulturna liha» u Kyievi (1918–1925) : zb. dokumentiv i materialiv / ukl. M. O. Rybakov. — K. : Kyi, 2001.
4. Rafalskyi O. Natsionalni menshyny Ukrainy u KhKh stolitti : istoriohrafichnyi narys / O. Rafalskyi. — K., 2000.
5. Riaboshapka L. Pravove stanovyshche natsionalnykh menshyn Ukrainy (1917–2000) / L. Riaboshapka. — Lviv, 2001.
6. Hrynevych L. Yevreiske natsionalno-kulturne vidrodzhennia 1920-kh–1930-kh rr. v USRR u «prokrustovomu lozhi» bilshovytskoi ideolohii / L. Hrynevych // Problemy istorii Ukrainy : fakty, sudzhennia, poshuky : Mizhvid. zb. nauk. pr. — 2004. — Vyp. 12. — S. 225–233.
7. Kerzhner A. Yevreiske drukarstvo / A. Kerzhner // Narysy z istorii ta kultury yevreiv Ukrainy / uporiad. ta red. L. Finberh ta V. Liubchenko. — vyd. druhe. — K. : Dukh i Litera, 2008. — S. 379–398.



8. Siropolko S. Istoriiia osvity v Ukraini / S. Siropolko. — K. : Nauk., dumka, 2001. — 912 s.
9. Miuller F. Proryv! / F. Miuller // Chervona presa. — 1931. — № 17. — S. 7–8.
10. Ahuf M. Knyha — hvyntivka na kulturnomu fronti (Pidsumky vsesoiuznoi ta vseukrainskoi knyhotorhovelykh narod) / M. Ahuf // Rad. knyhar. — 1929. — № 1. — S. 2–3.
11. Posylyty vydannia natsmenliteratury // Rad. knyhar. — 1931. — № 30. — S. 1–3.
12. V. R. Zavdannia Tsentrvydavu ta natsionalna polityka partii / V. R. // Rad. knyhar. — 1931. — № 7–8. — S. 9–10.
13. Fidelman B. Promfinplany knyhovydavnytstv Ukrainy na 1931 r. / B. Fidelman // Rad. knyhar. — 1931. — № 5. — S. 2–5.
14. Pichuhyn M. Ukrainski vydavnytstva v 1928/29 rotsi (Za poperednimy danymy) / M. Pichuhyn // Rad. knyhar. — 1930. — № 3. — S. 3–5.
15. Herman D. Natsmenvydannia DVOU / D. Herman // Rad. knyhar. — 1931. — № 4. — S. 11–13.
16. Hodkevych M. Na porozi p'iatnadtsiatoho / M. Hodkevych // Rad. knyhar. — 1931. — № 31. — S. 4–5.
17. Kruhliak. Pidhotovka pidruchnykiv dlia namenshkil / Kruhliak // Rad. knyhar. — 1931. — № 25–27. — S. 20–21.
18. Herman D. Uvaha natsmenivskii knyzhtsi / D. Herman // Rad. knyhar. — 1930. — № 12. — S. 7–8.
19. Herman D. Pro robotu z knyhoiu natsmenshostei / D. Herman // Rad. knyhar. — 1931. — № 7–8. — S. 10–11.
20. Nadel Kh. Notatky pro yevreisku knyzhkovu produktsiiu za 1932 rik / Kh. Nadel // Rad. knyhar. — 1932. — № 4–5. — S. 23–24.
21. I. M. Masove poshyrennia natsmenknyzhky / I. M. // Radianskyi knyhar. — 1932. — № 28–29. — S. 25–27.
22. Nadel Kh. Yevreiska drukovana produktsiia v Radianskomu Soiuzi roku 1929 (Zahalnyi ohliad) / Kh. Nadel // Rad. knyhar. — 1930. — № 11. — S. 8–10.
23. Kiper M. Za pravylne zaprovadzhennia natspolityky / M. Kiper // Chervona presa. — 1931. — № 11–12. — S. 9–10.
24. Ie. H. Persha Vseukrainska narada v spravi rozpovsiudzhennia natsmen periodyky USRR / Ie. H. // Rad. knyhar. — 1932. — № 34. — S. 8–9.

В статье рассмотрен вопрос организации книго- и прессоиздания основных этнических меньшинств (немцев, поляков, евреев, болгар, молдаван и др.) подсоветской Украины в междувоенный период, то есть в условиях пророссийского большевитского режима в форме марионеточной Украинской социалистической советской республики (УССР). Поскольку большевики были вынуждены реагировать на стремления этнических меньшинств к возрождению разных сфер своей национальной жизни, важной составляющей тогдашнего национально-культурного строительства стала так называемая политика коренизации, фактически — попытка возглавить неподконтрольные стихийные процессы развития национальной жизни разных нероссийских народов бывшей Российской империи. Одним из основных элементов политики коренизации в Украине стало издательское дело, ведь кни-



га и пресса были важным идеологическим оружием в воспитании преданных советскому государству и коммунистической партии граждан. Активное развитие книгоиздания и прессы национальных меньшинств Украины приходится на 1923–1933 гг. — десятилетие, от начала коренизации до постепенного её сворачивания в начале 30-х гг. XX в., когда лидерам национальных меньшинств стали вешать ярлыки «буржуазных националистов». Автор приходит к заключению, что несмотря на ограниченный характер политики коренизации, она всё же позитивно отобразилась на развитии национально-культурной жизни этнических меньшинств вообще и их издательского дела в частности. От момента провозглашения политики коренизации и до пика её развития количество названий соответствующих неперидических и периодических изданий постоянно росло. Особенно это касается изданий еврейского меньшинства.

Ключевые слова: издательское дело, коренизация, национальные меньшинства, книгоиздание, прессоиздания.

Organization of publishing industry of the major ethnic minorities (Germans, Poles, Jews, Bulgarians, Moldavians, etc.) in Soviet Ukraine during the interwar period is considered in the article. The so-called indigenization policy was an important part of the national cultural development at that time. In fact, it was an attempt to head the spontaneous processes of the national life development of various non-Russian peoples of the former Russian Empire. Publishing industry became a key element of indigenization policy in Soviet Ukraine, because the book and the press were an important weapon in the process of ideological education of loyal Soviet people. Books and press publishing of national minorities in Soviet Ukraine most actively developed in 1923–1933 — decades from the beginning of indigenization policy to its clotting in the early 30's of XX century when minority leaders began to receive the label «bourgeois nationalists». The author concludes that the indigenization policy positively affected the development of national and cultural life of ethnic minorities in general and their publishing industry in particular. The number of non-periodicals and periodicals had steadily increased since the proclamation of indigenization policy to the peak of its development. This was particularly true for editions of Jewish minorities.

Keywords: publishing industry, indigenization, national minorities, book publishing, press publishing.

Рецензент — В. Є. Слушаєнко, к.філософ.н.,
доцент, НТУУ «КПІ»

Надійшла до редакції 28.09.14